

FNSiN

NOS

Nr 4 2024 Årgång 46

Medlemsorgan för Föreningen Natur och Samhälle i Norden

FNSiN grundades år 1973

Ur föreningens stadgar:

”§2 Föreningen skall samla intresserade av natur och samhälle i Norden till allsidiga studier därav. Genom studieverksamhet, föreläsningar, exkursioner och publikationer skall Föreningen sprida kunskap om natur och samhälle med huvudinriktning på Norden. Föreningen är en religiöst och partipolitiskt obunden ideell förening.

§3 Föreningens huvudsakliga intresseområden är Danmark, Finland, Färöarna, Grönland, Island, Norge, Sverige och Åland samt områden med historisk eller annan anknytning till länderna i Norden.”

FNSiN samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan och med andra föreningar. FNSiN ingår i Förbundet för Ekoparken. (Stadgar och mer information finns på hemsidan.)

Föreningens symbol (logga eller bomärke) är en plan över Ismanstorps fornborg, men man kan också se den som en trädstam i genomskärning (alltså natur och samhälle).

Medlemsbladets namn, NOS, kommer av natur och samhälle. I regel finns på framsidan en bild av en nos i någon form (mule, tryne, näbb, nos ...) och på baksidan ofta, i mån av plats, något som har med samhälle att göra.

Styrelse

Ordförande:

Eric Bolander
072 318 12 25
eric@bolander.at

Vice ordförande:

Soili Bisi-Ström
08-191252; 072 992 16 69
soibis@outlook.com

Sekreterare:

Camilla Berg
camillaberg8888@gmail.com

Kassör, webbansvarig:

Eva Bolander
eva@bolander.at

Programansvarig:

Mikael Johansson
swoosh695@gmail.com

Övriga ledamöter:

Bente af Edholm
bente.fnsin@gmail.com

Nina Bohigas
070 454 77 24
Nina_bohigas@hotmail.com

PROGRAM

Förslag på programpunkter sändes till

Mikael Johansson:
programansvarig@fnsin.nu

NOS

Redaktion:

Soili Bisi Ström
Anders Schærström

Ansvarig utgivare :

Anders Schærström,
08-758 30 03; 070-693 91 28,
anders.schaerstrom@telia.com

Material till NOS skickas till:

nos.fnsin@gmail.com

ISSN: 0348-7970

NOS utkommer 4 ggr/år.
Manusstopp 1 dec/mars/juni resp. sept.

Tryckt hos: FOI

Framsida: Tullingesjön, Hamringe vattenpark. Foto: Lena Johansson
Baksida: Lekplats i Longyearbyen
Foto: Lars Innings

Föreningens hemsida:

www.fnsin.nu

e-post: info@fnsin.nu

Medlemsavgiften 2024

Fullbetalande medlem: 160 kr

Ny medlem efter 1/7: 80kr

Familjemedlemmar (oavsett antal) 80kr

Betalas till plusgiro:

67 01 50—2

Postadress:

c/o Erik Elvers
Illerstigen 28
170 71 Solna

Våra böcker (medlemspris, porto tillkommer) :

De goda ogräsen 100 kr
Gotska Sandön 75 kr
Kall ökensand 50 kr
Spetsbergen 80 kr
Tyresta 10 kr

Beställ genom

Erik Elvers
erik.elvers@gmail.com

Ordföranden har ordet

Någon gång känns det som att man är helt rätt ute och just nu är det så. Styrelsen har under en längre tid arbetat med frågan om ett nytryck av vår skrift ”De goda ogräsen”. Finns det någon marknad för boken? Hur mycket kostar det att trycka upp boken? Kan vi ligga ute med kapitalet? Behövs en ny faktagranskning? Det är många frågor som stötts och blötts av styrelsen under det senaste året. Det har varit många inblandade i arbetet men jag vill i första hand tacka tre personer, utan vilkas arbete nytrycket aldrig kommit till stånd. Ingegerd Hosinsky som genomfört textförändringarna, Eva Bolander som gjort faktagranskningen och slutligen Anders Schærström, som gjort ett heroiskt arbete med utformningen av boken och all kontakt med tryckeriet.

Boken finns nu klar och möjlig att köpa. Härom veckan såg jag ett inslag på TV med en person från Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, MSB, som berättade att de arbetar med att ta fram en reviderad upplaga av broschyren ”Om krisen eller kriget kommer” som skall distribueras till alla hushåll under hösten. Det som framförallt är nytt från förra utgåvan är att de fokuserar på hur vi skall kunna få något att äta om det värsta händer. Där pekar de på möjligheten att kunna gå ut i naturen och finna något ätbart.

Det känns verkligen rätt tid att komma med ett nytryck av denna bok som pekar på vad som kan ätas i naturen. Här får ni alla ett tips till julklapp åt nära och kära.

Vi har ett höstmöte på gång där vi skall välja en ny styrelse. Fundera på om det inte är dags att anmäla intresse för att jobba i styrelsen. Fundera samtidigt på om du har idéer till aktiviteter under det kommande året. När det gäller styrelseengagemang, kontakta valberedningen* och när det gäller aktiviteter så prata med någon i styrelsen.

Vi efterlyser även några som vill vara med och planera och genomföra en landskapsresa till sommaren 2025.

Jag vill också tacka Nina Bohigas som lämnar posten som programansvarig och hälsa Mikael Johansson välkommen till att axla rollen.

Eric Bolander

* **Valberedning:**

Camilla Berg (se sidan 2)

Eva Innings (eva.innings@telia.com)

HÖSTMÖTE

Medlemmarna i Föreningen Natur och Samhälle i Norden kallas härmed till ordinarie höstmöte den **25 oktober kl 18.00** i föreningslokalen på Fatburs Kvarngata 14.

För att komma in ring till Föreningslokalen från porten, eller till Soili tel 072 992 16 69

Dagordning

- 1 Val av mötesordförande, mötessekreterare och två justerare
- 2 Fastställande av röstlängd
- 3 Mötets behöriga utlysande
4. Fastställande av dagordningen
5. Protokoll från föregående allmänna möte
6. Val av styrelse för 2025
7. Val av revisor och revisorssuppleant för 2025
8. Val av valberedning
9. Fastställande av årsavgift för 2025
10. Förslag till budget 2025
11. Motioner (skall vara styrelsen tillhanda senast en månad före höstmötet)
12. Aktuell information om samarbete med andra organisationer etc.
13. Övriga ärenden

Föreningen bjuder på kaffe/te och smörgås.

Efter möteshandlingarna :

Eva och Lars Innings visar bilder och berättar sin resa till Svalbard.

En kort film om Gotska Sandön.

Eventuellt kan det bli ännu fler berättelser i ord och bild om den gångna sommarens upplevelser.

Motorseglaren "Irenes" öde vid Varaskogens kust

Idag ses Vänern närmast som ett hinder för landvägar. Sjöfarten var i hela den kända historien mycket livlig utefter alla kuster runt innanhavet. Allmogeseglare for mest mellan norr och söder. Därtill kom fraktseglation, inte minst med spannmål, järn och timmer inom sjön, men även alla sorters produkter utifrån, efter öppnandet av Trollhätte kanal 1799/1800 och Göta kanals västgötadel 1822 och hela sträckan 1832. Sedan byggdes Trollhätte kanal ut än en gång 1844 och 1916.

Man kan faktiskt tala om en särskild vänerkultur eftersom kontakterna inverkade på många olika plan (t.ex. byggnader, dialekter, berättelser). För egen del sysslade jag sedan 1962 som 16-åring från Stockholm i flera omgångar med vrakdykning vid Vänerns kuster. Men det gav upphov till betydligt mera seriösa studier så småningom. Många intervjuer med sjöfolk gav också material. Det viktigaste resultatet var min bok *Vänerns landskap, människa, skepp* (2004).

Hamnarna längs dess kust är belagda sedan 1500-talet. Men ännu in bit in på 1960-talet fanns gott om vanligt folk med familjer som ägde och seglade skutor på Kållandsö, i Mariestad, på Torsö, vid Säffle och på Värmlandsnäs.

Ett av mina första vrakdyk gällde resterna efter en motorseglare av trä utanför näset Varaskogen i Götene kommun. Det är ganska stora delar som ligger där på botten, sönderbrutna i alla delar. De vittnar om våldsamma krafter. Detta fartygs namn var "Irene" och hennes förlisning ägde rum i juni 1958.

Målning av "Irene" av Sigvard Leckström år 1953, i privat ägo.

En lycklig slump gjorde att jag nyligen träffade en som var med. Dessutom hade han gott minne och berättarglädje av rang. Vi satt båda på bastun i simhallen i Lidköping och småpratade om respektive liv, då det började bli riktigt intressant. Mina andra intervjuer med vänerfolk låg då omkring 35-40 år tillbaka i tiden. Min sagesman i bastun var sjökaptan Evan Gustafsson, född 1944 på Kållandsö, som alltså var 14 år vid tillfället.

Hans far, Bernhard Gustavsson, ägde och seglade "Irene," denna gång med Holger Axelsson som styrman. Jungman var Evan själv och den två år yngre brodern Egon fanns också med. Fartyget lastade 125 ton och var byggd i Swinemünde i norra Tyskland (nu Swinoujscie i Polen) av ek med namnet "Martha Luise" som skonert år 1910. Efter en period inom ett partrederi i Lidköping övertog Bernhard Gustavsson hela ägandet av fartyget 1950. "Irene" hade två master, en stormast och en mesan i aktern som hade hissboom för lastning. Segel och numera nästan uteslutande dieselmotor var drivkraften.

Resan började som så många gånger förr i Åmmeberg vid Vättern varifrån 115 ton zinkslig från Zinkgruvan (det belgiska företaget Vieille Montagne) skulle fraktas till Göteborg. Sligen hade konsistens som matjord men hade stor täthet och vikt. Resan över Vättern och vidare genom Göta kanal förlöpte utan missöden. Mellan Sjötorp och Vänersborg skulle en avstickare göras till Lidköping för att avhämta skepparns fru Judit, pojknarnas mor. Familjebanden i skepparfamiljerna var starka och den egna båten kunde ibland sägas tillhöra hushållet. Man genade genom Mariestadssjön och via grundet kring Dagskär, med inseglingsbåken till Årnäs hamn, skulle man nu in i Kinnevikens.

"Kunde vara bild av vraket av Irene, men är det nog inte. I varje fall är bilden tagen i Vänern, någon gång under 1964."

Foto: CW

Skepparen Bernhard Gustavsson lämnade nu vakten i styrhytten till Holger Axelsson. Själv gick han ner för att snygga till sig inför mötet med sin fru. Evan och Egon stod vid akterluckan och diskade efter middagen.

Det var då det hände. Strax söder om Dagskär passerades i 8 knops fart en slätprick som befann sig om babord. Just då kom skepparen ut på däck med raklödder i ansiktet och vinkade åt styrmannen att han skulle hålla ut åt styrbord. Men Axelsson såg bara åt pricken. ”Irene” gjorde nu ett kraftigt och tungt hopp över ett grund. De befann sig på rätt sidan om pricken men grundet sträckte sig långt söder om denna. Med den kurs skutan hade så kom fartyget att gå över sydändan på grundklacken. Pricken stod nämligen mitt på ett närmast fyrkantigt grund.

Skepparen sprang nu upp i styrhytten och tog över rodet. Han beordrade styrmannen att springa över till skansen i förpiken och kontrollera om där kom in vatten. Evan beordrades på samma sätt ned i maskinrummet för att se om det kom vatten vid kölen under motorn. Han väntade en stund därnere, men det kom inget vatten. Han gick då upp till sin far och sa. ”Hon klarade sig nog.” Svaret blev: ”kära du, mattorna flyter redan i skansen.” Nu måste man sätta livbåten i sjön, Det var inte lätt, för den hängde under sina dävertar i fartygets akter och det var full fart framåt. Skepparen hade satt kurs rätt mot land för att förhindra att skutan sjönk under besättningens fötter. Livbåten kom loss och placerades förhalad till fartygssidan. Det var ingen sjöhävning utan vädret var gott. I båten kastades så mycket som kunde hinnas med av värde. Först av allt kom skeppspapperen och lite kläder.

Efter en stund stod det klart att även livbåten tog in vatten. I hastigheten hade man glömt att sätta i dyvikan! Styrmannen klättrade ned i maskinrummet efter trassel som sattes i dyvikehållet. Den riktiga dyvikan kunde inte hittas.

Fartyget närmade sig nu land vid Varaskogens kust. ”Irene” flöt fortfarande, men fördäcket låg under vattenytan. Hon tog i botten och gled på grund. Akter om fartyget flöt kölens slitbräda eller snytplanka upp. Nu roddes livbåten iland med alla ombord och båten lastades ur. ”Irene” stod fortfarande med förskeppet på grund, men aktern flöt fortfarande. Zinksligen hade runnit ned i kölen och gjort skutan vrångstämd. Det förhindrade det inträngande vattnet att rinna akterut.

Väl iland fick Evan order att springa norrut efter stranden för att hitta ett hus med telefon och ringa sjöräddningen med begäran om pumpassistans, Han sprang långt men fann inget hus så han vände tillbaka. När han då fick syn på Irene var bara styrhytten över vattnet, och hon hade babords slagsida. Skepparen hade hittat ett hus med telefon och lyckats larma sjöräddningen, så sjöräddningsbåten Hjalmar Branting var

redan på gång mot de nödställda från sin station på Källandsö. Holger och Egon hade rott fram och tillbaka mellan båten och land. De hade bärgat en blåslampa och kaffe. Medan sjöräddningen inväntades kokades kaffe med blåslampan. Nu fick besättningen följa med ”Hjalmar Branting” in till Trellevarvet på Källandsö. Irene hade nu sjunkit så djupt att det inte var möjligt att läns pumpa henne.

Några dagar senare gjordes ett avancerat försök att bärga fartyget med hjälp av tankbåten ”Trellefjord” och skutan ”Elsa.” Både pump och generator fanns med från varvet och man hade hunnit med en bra bit innan det började blåsa upp nordliga stormvindar över hela Storvänern eller Värmlandssjön. Sjhävningen blev plötsligt så kraftig att försöket snabbt och oplanerat fick avbrytas. Den försatte bärgarfartygen i överhängande fara. Stor dramatik! Vinden och sjögången varade i flera dygn och när berättningen kom tillbaka var ”Irene” helt demolerad. Masterna och hela däcket hade spolats upp på land och av skrovet synes inget ovan vattnet.

Det var en bitter erfarenhet för alla, som om de förlorat både sitt hem och sitt levebröd. Det var med sorg i hjärtat besättningen körde tillbaka hem till Källandsö och Lidköping. Efter sjöförklaringen kunde konstateras att försäkringen inte räckte till för att täcka förlusten av skuta och last.

Men skam den som ger sig. Bernhard Gustavsson köpte sig en annan skuta med namnet ”Kajsa,” som var byggd 1937 på Sjöviks varv på Källandsö med namnet ”M/S Molly.” Den båten hade han själv varit med om att bygga. Med henne bärgades ”Irenes” motor som var en Skandia tillverkad i Lysekil på 85 hästkrafter. Efter att maskinen hade lagts på Trellevarvets torrdoca kunde varvet sedan sätta in den i en fiskebåt från Bohuslän.

Sönerna Evan och Egon fortsatte trots förlisningen att arbeta på sjön. De utbildade sig båda till sjökaptener och blev befälhavare och lotsar.

Christer Westerdahl

via Evan Gustavsson, som tackas för trevligt umgänge.

Havet utanför Ny Ålesund med isberg och jäklar.

Svalbard — en annorlunda resa

*En resa med flyg från Stockholm via Oslo till Svalbard, sedan båt (Hurtigruten) från Longyearbyen till Bergen, men först norr-
rut till Ny Ålesund och sedan söderut utmed norska kusten till
Bergen. Resan avslutades med en tågresor Bergen – Stockholm.*

Resan började den 2 augusti med buss till Arlanda, sedan en timmes flygresor till Oslo, där vi efter tre timmars väntan och tre timmars flygresor landade på Longyearbyens flygplats i Svalbard klockan 19.

På flygplatsen väntade bussen, som sedan tog oss in till staden Longyearbyen, där bussen släppte av oss utanför respektive hotell.

Hotellet var ett modernt Radisson-hotell och husen i stan var låga, högst tre våningar, och oftast målade i glada färger. Det fanns inga träd, inte ens buskar och inga blommor, enbart en typ av polarull. Solen lyste så starkt att man fick ont i ögonen, trots att klockan närmade sig 20.

Polarull i Longyearbyen

Staden var omgiven av berg med jäklar emellan bergen.

Eftersom Hurtigrutens båt, Trollfjord, inte anlände Longyearbyen förrän nästa morgon var det praktiskt att ligga första natten på hotell. Då hann vi besöka byns fantastiska museum och även ta en promenad genom den lilla staden, innan vi före klockan 16 nästa dag steg ombord på Trollfjord, båten vi skulle bo på de kommande sju dygna.

Trollfjord var en mycket större och mycket lyxigare båt än jag väntat mig. Den var nio våningar hög, hade flera matsalar och kunde ta mer än 200 passagerare.

Vi lämnade Longyearbyen sent på eftermiddagen, for rakt västerut, rundade ön Prins Karls land och for sedan norrut. Då upptäckte vi de små isbergen. Hela natten for vi norrut och på morgonen låg vi i hamn i Ny Ålesund

Jöklar sedda från Longyearbyen

Så annorlunda! En mycket bred grusväg gick från bryggan rakt in i det lilla samhället.

Husen var en- eller högst tvåfamiljshus med lite mark emellan till nästa hus. Inga staket eller annat som visade några gränser. Inga växter, utom möjligen den tidigare omtalade polarullen.

De flesta husen var omålade eller hade för länge sedan målats med falu rödfärg. De enda husen som utmärkte sig var Posthuset (världens nordligaste) som lyste grönblått, det rödmålade hotellet och det stora kinesiska huset, som var starkt rödmålat. Tydliga skyltar visade vilka som ägde huset.

Vi gick den omtalade stora vägen, som snart blev smalare och fortsatte upp mot bergen. På spänger eller stigar kunde vi utforska staden. Vi fann ett litet museum, en stor hundgård bakom höga staket, på avstånd såg vi ett kraftverk och här och där fanns skyltar som talade om att man inte fick lämna stigen och störa fåglarna.

På eftermiddagen lämnade vi Nye Ålesund och for söderut stundtals genom tjock dimma och den 6 augusti kom vi till Tromsø och följde sedan norska kusten till Bergen .

Text: Eva Innings

Foto: Lars Innings

Eva och Lars berättar mer om resan efter årsmötet den 25 oktober (se s.3)

Trollfjord i Ny Ålesunds hamn

Gatubild i Ny Ålesund

Äldre gruvarbetarbostad i Ny Ålesund

Kinesisk närvaro i Ny Ålesund

Hotellet i Ny Ålesund

Smakprov på Västnyland

För några år sedan planerade vi i FNSiN en resa till Nyland, men det där Viruset kom emellan. Nu fick vi osökt ett nytt tillfälle när FNYS (Finlandssvenska Nylandsgillet) planerade för en resa för att fira föreningens 40-årsjubileum. FNSiN fick haka på. Vi blev sju deltagare från FNSiN i en grupp på ca 30 (något varierande antal).

Vi färdades genom det sköna sommarlandskapet med dess åkrar, ängar, lövskog, sjöar och vattendrag. Vi fick ta del av gedigna föredrag av entusiastiska personer som renoverar och vårdar byggnader och miljöer så att de kan bli tillgängliga och förmedla den lokala historien till besökare. Först Tenala kyrka med anor från 1400-talet, en annorlunda bild av Nattvarden samt minnesstenar över de många stupade i inbördeskriget och kriget mot Sovjetunionen på 1940-talet.

Minnessten över stupade i inbördeskriget vid Tenala kyrka.

Foto: Anders Schaerström

Några referenser för den som vill veta mer:

Billnäs bruk: <https://www.visitraseborg.com/sv/se-och-upplev/slott-och-bruk/billnas-bruk/>

Svartå slott: <https://www.uppslagsverket.fi/sv/sok/view-170045-Svartaa> ; <https://www.mustionlinna.fi/sv/>

Tenala kyrka: https://sv.wikipedia.org/wiki/Tenala_kyrka

Därefter den anrika Rilax gård, känd sedan 1400-talet, som idag satsar på ekologisk odling. 1714 stod vid Rilax ett sjöslag mellan svenska och ryska flottorna, som ryssarna vann. Vi fick sedan en mycket personlig presentation av Svartå slott och dess släkthistoria med en blandning av lustiga och tragiska inslag. Färden fortsatte till Billnäs herrgård, idag en elegant restaurang och livsakademi som erbjuder spa och yoga.

Vi kom till bruksmiljöer, dels det välkända Fiskars med attraktiva butiker och utställningar, dels Billnäs bruk som gjorde ett mera ursprungligt intryck. I Ekenäs hann vi med ett besök på det nya konstmuseet Chappe och fick vara med om en viskväll utomhus med trubaduren Frida Andersson som kommer från Ekenäs. Under en del av färden guidades vi av författaren Bitte Westerlund (som var gift med Jörn Donner) och vi besökte deras son Rafael Donner med fru Ninni som driver ett miljöanpassat småskaligt lantbruk samt kafé i Ekkulla, Svartå bruks före detta folkskola som de har renoverat.

Det uppstod självklart tillfällen att prata om Svensk-Finland och det finlandssvenska. Flera kan vittna om att svenskars kunskap om Finland är dålig men att kanske även finländares kunskap om vår gemensamma historia håller på att försämrans. Vi fick veta att den finländska gymnasieundervisningen om Finlands historia nu börjar 1809!

Resans tema var ”Smaka på Västnyland” (vilket också är titeln på en bok redigerad av Bitte Westerlund). I det låg förstas en dubbelmening, men utöver historia, landskap och personliga möten fick vi flera kulinariska upplevelser (ostar hos Frimans diversehandel i Tenala, oanade varianter av choklad på chokladfabriken i Billnäs, hembakta mumsiga örffilar (= finlands-svenska för kanelbulle) och morotskakor hos Rafael och Ninni Donner samt en förstklassig trerätters lunch på Billnäs gård).

Anders Schaerström

Camilla Berg

Nina Bobigas

Udda FNSiN-minnen

Korrespondens med Hovet

Vår förening har en mycket händelserik historia. Stort och smått – minnen sedimenterar, nya lager tillkommer. Plötsligt kan något bortglömt dyka upp.

Det var 1989 – FNSiN gjorde en mycket spännande och innehållsrik resa i Estland, då ännu Sovjetrepubliken Estland. Det märktes på flera sätt att något var på gång – en förändring. Efteråt lade vi ner ett stort arbete på att göra en bok om Estland. Det var inte lätt att få fram underlag om vissa saker, men vi åstadkom en bok om landet så som det var just inför självständigheten som kom i augusti 1991. Precis lagom till självständigheten blev FNSiNs bok tryckt. Boken sålde bra.

Året efter gjorde det svenska kungaparet ett besök i det återfödda grannlandet. Mycket nöjda med föreningens insats förärade vi Kungen, inför resan, ett exemplar av vår bok. För detta fick vi ett tackbrev från hovmarskalkämbetet.

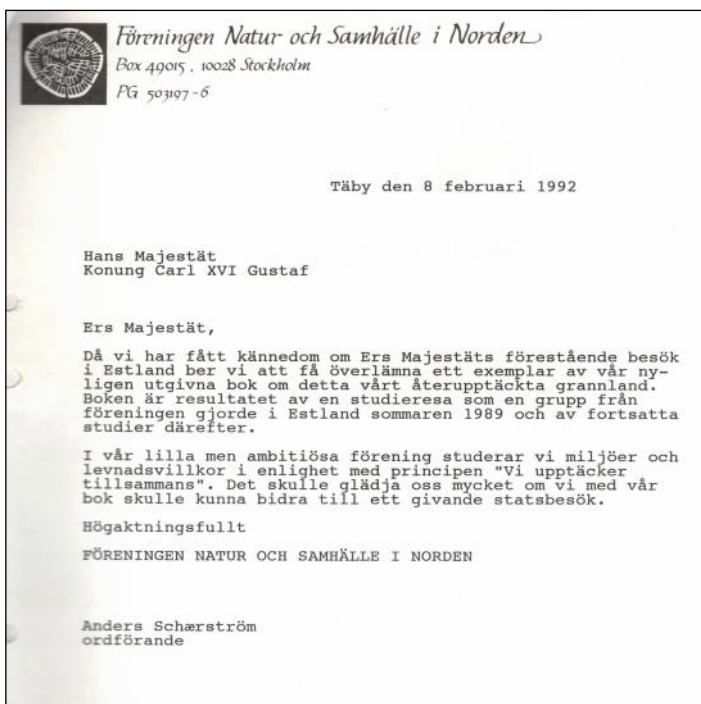
Detta hade jag glömt, men minnet dök upp när jag nyligen gick igenom en trave osorterade föreningshandlingar.

Anders Schærström

Besök på Örskär

Örskär ligger utanför Gräsö, som i sin tur ligger utanför Öregrund. Birgitta Traxel ledde en "miniexpedition" dit en lördag-söndag i början av september 2002. Ett par personer bodde på vandrarhemmet nära fyren, tre andra tältade i närheten av den. Tältningen var inte så enkel, det var stora mängder kullersten på marken men vi lyckades till sist hitta tre små stenfria ytor där vi kunde sätta våra tält. Det var, förstås, alldeles nermörkt fram på kvällen men tursamt nog hade Kaj Valterson medfört en gravlykta som gav god hjälp. På söndagsmorgonen begav Birgitta och jag oss på vandring runt ön - bitvis vadande genom vikar mellan uddar - för att se litet mera av den innan vi skulle ta den lilla tur båten tillbaka till Gräsö där vi ställt vår bil. Det var en fin och folktom vandring med utsikt över Bottenhavet, Örskär ligger isolerat norr om Gräsö omgiven av öppet hav i nästan alla riktningar. Efter en stund fick vi dock syn på en annan morgonpigga vandrare en bit bort, rättare sagt en ung pojke som av någon anledning ställt sig uppe på en sten. När vi kom närmare bredde dock pojken ut vingarna och flög sin väg, det var en ganska så fullvuxen havsörn. Det var en mäktig upplevelse!

Erik Elvers

Har du, NOS-läsare, något särskilt minne från din tid med FNSiN? En oväntad, lustig, äventyrlig bändelse eller något annat utöver det vanliga? Skriv gärna så kan andra läsare få ta del av den. Det behöver inte vara någon lång artikel. Kanske en bild därtill? Hör av dig till NOS-redaktionen!

Böcker

Världens länder

Utgiven av Nationalencyklopedin (2012), ca 210 sidor.

Boken har undertiteln *Aktuella fakta om världens alla länder från A till Ö*, och tar mycket riktigt upp 196 länder från Afghanistan till Östtimor. Vart och ett presenteras på en sida i knappt A5-format med karta som visar var landet ligger, flagga, ca 10 rader text med upplysningar om bl a statsskick och ekonomi och till sist en halv sida med sifferuppgifter om demografi (folkmängd, medellivslängd för män och kvinnor, spädbarnsdödlighet, åldersstruktur m m), antal internetanvändare, antal mobilabonnemang per 100 invånare, BNP per capita, inflation, nationalitetsbeteckning, landsnummer m m.

Sist i boken kommer några sidor med jämförande statistik med t ex världens folkrikaste och folkfattigaste länder, länderna med högst och med lägst naturlig befolkningstillväxt, högsta och lägsta urbaniseringsgrad, högsta och lägsta HDI (ett utvecklingsmått), länderna som upplevs vara minst och mest korrumpade. Dessutom finns tabeller över världens största och världens mest snabbväxande företag.

Det är en imponerande mängd fakta som presenteras överskådligt och skickligt på ett litet utrymme, boken är ett fynd för en kalenderbitare (som jag), men när jag biter i den känner jag också att ordet 'aktuella' i undertiteln gällde när den kom ut men inte nu. Namnen på statsöverhuvud och regeringschef gäller i många fall inte längre, antal internetanvändare eller mobilabonnemang torde ha ändrats väsentligt i många länder, uppgifterna om BNP för att inte tala om inflation likaså.

T o m textuppgifter om näringsliv kan ha hunnit ändras, t ex står om Island "Fiske och fiskeprodukter var fram till 00-talet grundvalen för landets ekonomi. Under senare tid har dock aluminiumproduktion och finansiella tjänster alltmer tagit över denna roll. Island har inga större mineralförekomster men däremot rika tillgångar på vattenkraft som utnyttjas för den energikrävande aluminiumindustrin. Även högteknologiska branscher har under senare tid haft en stark tillväxt. Landets finansiella sektor drabbades hårt av den internationella finanskrisen 2008." Finansvikingarnas kollaps har alltså hunnit beaktas, men att turismen nu är en hörnsten framgår inte tydligt även om den

möjligen ingår i de finansiella tjänsterna.

Även om jag är en bokvän tycker jag att boken illustrerar inte bara förhållandena i de 196 länderna utan också den korta livslängden för sådana här sammanställningar.

Erik Elvers

Fredrik Charpentier Ljungqvist: Europa idag

Dialogos (2024), ca 280 sidor.

I denna NOS finns en anmälan av en bok från 2012, Världens länder. När jag lämnade igen den på biblioteket fick jag lustigt nog syn på en litet likartad nyutkommen bok, *Europa idag* med undertiteln *Likheter och skillnader mellan länderna på vår kontinent*, skriven av professorn i historisk geografi Fredrik Charpentier Ljungqvist (FCL). Som en del väl minns har han gästtat FNSiN.

I boken jämförs 31 länder, de 27 EU-staterna, Island och Norge som är medlemmar i EES samt Schweiz och Storbritannien. Däremot ingår inte de länder på västra Balkan och i östra Europa som inte är medlemmar i EU, ej heller länder som delvis ligger i Asien eller mikrostater som Liechtenstein eller Vatikanstaten.

Bokens syfte är att belysa hur lika eller olika länderna är, eftersom den frågan blir alltmer aktuell i takt med den ökande europeiska integrationen. FCL påpekar att skillnaderna inom ett land kan vara större än skillnaderna mellan länder. Sammantaget visar dock de valda, lätt mätbara, variabelerna att skillnaderna mellan länderna är relativt små jämfört med skillnaden mellan dem som grupp och merparten andra länder i världen. Det allmänna intrycket är att länderna konvergerar mot varandra och att skillnaderna krymper.

Den tidigare boken kändes på många punkter förlegad. Det kanske den nya också kommer att göra om drygt 10 år, men FCL är helt medveten om att han arbetar med föränderlig materia och gör därför jämförelser av vad olika mått (t ex antal barn per kvinna) var för ca 20 år sedan och vad de är nu. Han påpekar också att en del värderingar skiljer kraftigt mellan äldre och yngre generationer t ex i de postkommunistiska länderna, och att de yngres värderingar rimligen kommer att slå igenom allt mer i takt med att deras andel av befolkningen växer.

Boken består av tre delar, en som i text och karta visar var på en skala de olika länderna befinner sig för

var och en av 50 variabler, en sammanställning med kommentarer för vart och ett av länderna och till sist diskussion av hur lika eller olika de olika länderna är. På kartorna finns en relativt stor cirkel söder om Italien som jag först antog var ett europeiskt genomsnitt. Det visade sig sedan vara orimligt, för någon variabel låg detta ”genomsnitt” långt över värdena för många stora länder, och jag insåg då att cirkeln avsåg Malta där en skalenlig färgprick skulle ha varit så gott som omöjlig att urskilja. I övrigt är kartorna mycket tydliga och lättolkade.

De 50 variablerna i första avsnittet är grupperade under sex rubriker (A utvecklingsnivå, ekonomi och lycka, B geografi, miljö och demografi, C livslängd och hälsa, D sociala förhållanden, kriminalitet och utbildning, E sociala värderingar och jämställdhet samt F politiska förhållanden och europeisk integration). Vart och ett av dessa avsnitt avslutas med några sidor kommentarer om trender och samband. FCL påminner om att samvariation mellan två variabler inte nödvändigtvis innebär att den ena orsakar den andra. Exempelvis nämns i texten om ungas kunskaper i främmande språk att det finns ett statistiskt signifikant samband som visar att dessa är större i länder med låg förekomst av fetma. Fetma kan knappast inverka menligt på språkkunskaper eller språkkunskaper motverka fetma, däremot kan man tänka sig en bakomliggande påverkande variabel (t ex kan högre utbildning medföra dels att man studerat främmande språk, dels att man är mera kostmedveten). Det är intressant att man tidigare noterade skillnader mellan norra och södra Europa men nu snarare mellan västra och östra. FCL påpekar att, tvärt emot vad man kanske väntat sig, det finns en tendens ehuru utan statistik signifikans till *färre* barn per kvinna i mer religiösa länder och *fler* barn per kvinna i länder med hög andel kvinnor i arbetskraften.

Genomgången av land för land innehåller kommentarer till utfallet för de olika variablerna, och också en tabell med de fem mest lika och de fem minst lika länderna. T ex var Sverige mest likt Norge, Danmark, Schweiz, Finland och Frankrike och minst likt Polen, Kroatien, Ungern, Bulgarien och Slovakien. Island var mest likt Finland, Norge, Luxemburg, Danmark och Irland och minst likt Bulgarien, Kroatien, Grekland, Italien och Lettland. För mig var den här delen av boken den minst intressanta, även om kommentarerna gav en god sammanfattning. Tabellerna över lika och olika länder hade gärna fått innehålla någon sammanfattande kvantifiering av likheterna resp skillnaderna, alltså något mått av hur nära de fem länderna i vardera gruppen ligger dels varandra, dels det land de jämförs med.

I bokens sista del skapas s k kluster av länderna utifrån de 50 undersökta variablerna vilket innebär att det bildas grupper av likartade länder. Det blev åtta kluster, t

ex ett som består av de nordiska länderna utom Danmark jämte Schweiz och Österrike (Danmark ingår i ett annat kluster med Tyskland, Frankrike, Storbritannien, Holland och Belgien). FCL analyserar skillnader icke blott mellan länder utan även t ex mellan kön, städer/landsbygd och åldersgrupper, där det mellan de senare finns stora skillnader t ex i fråga om religiositet, stöd för EU och acceptans för abort. Det görs också intressanta jämförelser med USA där polariseringen ökat sedan millennieskiftet. Sammanfattningsvis konstaterar FCL att värderingarna i de 31 länderna blir alltmer lika med varje ny generation, att skillnaderna mellan huvudsakligen katolska och huvudsakligen protestantiska länder redan i hög grad försvunnit och att de yngre i åtminstone en del av de postkommunistiska länderna har likartade värderingar som i länderna väster om den forna järnridån.

Den innehållsrika och intressanta boken avslutas med en förteckning över en del av de artiklar och böcker som FCL använt sig av, och dessutom en länk till en omfattande bibliografi med relevanta verk för den som vill fördjupa sig ytterligare

Erik Elvers

Däggjurens nykomlingar

Kjell Danell: *Däggjurens nykomlingar*. Gidlunds, 2024 (ca 370 sidor). Illustrationer av bl a Staffan Ullström.

Författaren är professor emeritus i viltekologi vid SLU i Umeå. Förutom honom har 10-15 personer medverkat i olika kapitel i boken.

Boken har undertiteln *Hur kom de hit och hur gick det*, och behandlar de däggdjursarter som tillkommit i den svenska faunan sedan medeltiden. Faunan, liksom florran, ändras ju med tiden genom invandring eller införsel från andra länder, denna införsel kan vara aktiv (som kanadahjort (wapiti) i jakt syfte) eller passiv (t ex råttor som följer med på fartyg). En del av arterna, både djur och växter, kan breda ut sig kraftigt och tränga undan befintliga arter och kallas invasiva.

Boken är, som titeln anger, avgränsad till däggdjur och tar alltså inte upp t ex nyinkomna fästingar eller fiskar. Bland däggdjuren finns guldschakal ehuru den ännu inte setts i Sverige.

Boken består av två delar. Den första fjärdedelen är allmänt hållen med kapitel t ex om synen på djuren genom tiderna, invasiva arters egenskaper och inverkan på ekosystemen och jaktens dramatik i 1600-talsmåleriet. Återstoden av boken behandlar knappt 20 arter och för dem kan tas upp ämnen som var i världen och i Sverige den finns, i vilka marker man hittar den, födoval, predatorer, status och hot, spårtecken,

nytta och skada, jakt och fångst eller (för brunråtta) folktro kring dem.

Boken avslutas med fem faktarutor som visar artnamn på tio olika språk, arthistorik, ursprungsområde, längd- och viktdata samt parnings- och dräktighetstid m m. Faktarutorna och vad de tar upp nämns i ett av de inledande kapitlen, En tidsresa över nykomlingarnas etablering, men av någon anledning hänvisas till ett par av dem även i så gott som varje artkapitel.

Kapiteln om de olika arterna innehåller kartor över utbredning dels i Norden (utom Grönland) och Balticum, dels (översiktligt) i världen. För brunråttan anger världskartan att denna inte finns på Island och Grönland, medan den däremot gör det enligt Nordenkartan och texten.

För mig var de idéhistoriska och andra utblickarna i den första allmänna delen av boken de intressantaste, men det fanns mycket nytt även i de mera katalogartade presentationerna av de enskilda arterna. Exempelvis har bävern ett avancerat system för kommunikation med sju identifierade läten samt svansplasket som används för att varna andra bävrar, och dess framtänder har ett extra hårt emaljager genom att tändernas kalk ersatts med järn.

En intressant och läsvärd bok, även för den som läser artkapitlen mera översiktligt!

Erik Elvers

Nytryck: De goda ogräsen

FNSiNs storsäljare **De Goda Ogräsen**, (huvudförfattare **Ingegerd Hosinsky**) har nu kommit i en lätt reviderad, aktualiserad nyutgåva. Medlemspris 100 kronor.

Boken är inte en ren receptsamling. Det är en presentation av växter som i generationer har använts som naturliga inslag i kosten och på senare år har blivit bortglömda därför att vi i den stadsmiljö där de flesta lever inte kommer i kontakt med dem eller uppfattar dem som blott och bart ogräs.

Recensenter om den första utgåvan::

Detta är en bok som knappast är skriven att läsas från pärm till pärm ... utan snarare ska ses som en uppslagsbok i det lilla formatet. ... Jag föreställer mig att boken kan bli en liten guldgruva för att bredda och konkretisera biologiundervisningen om vilda växter liksom att vara en tillgång för undervisningen i hemkunskap.

(Lars Ljunggren i *Biologen* 3/2004)

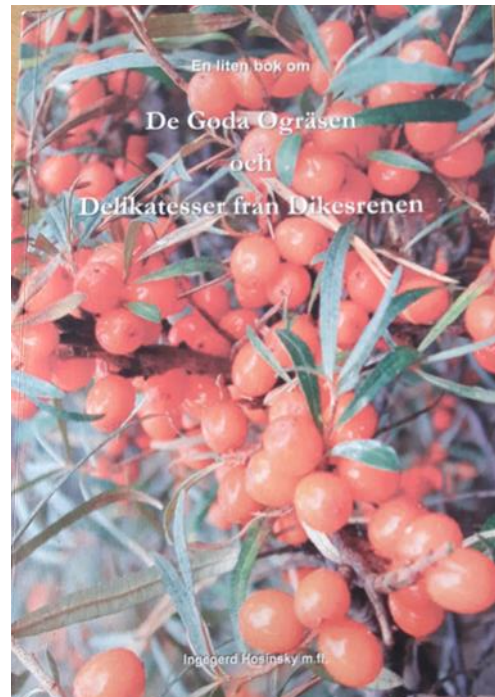
En till det yttre anspråkslös bok med rolig information för den växt- och matnyfiktne. (Annika Ågren i *Sydsvenskan*, 25 augusti 2004)

Och vem säger nej till "lövsprickningsstuvning"?!

(Cajsa Stenmark i *Vi* nr 17, 2004)

Från (*Flora Nordica*) till .. Linnés blomsterur ... löper en spröd men glödgdad tråd tillbaka till Linné. Ett par andra enkla men innehållsrika böcker vill jag knyta ihop med samma tråd: *De Goda Ogräsen* och *Delikatesser från Dikesrenen*, ... Läs, odla, skörda, njut – av såväl det tuktade som det vilda!

(Eva-Lena Neiman i *Sveriges Natur* 4/2004)

” ... det yttre bedrar för innehållet ger många intressanta inblickar i vad de vilda örterna betytt för människors överlevnad. De spelar fortfarande en roll även om det nu mer handlar om att ge omväxling och höja smaken på vardagsmaten. ... Min självkänedom säger mig att jag varken kommer att tillaga nässel-soppa, askdricka, maskrosbröd eller lövspricksstuvning. Inte heller tror jag att jag kommer att följa författarens råd att sluta föra en kamp mot ogräsen i trädgården och istället äta upp dem! Däremot kommer boken, med sin kulturhistoria, att ge mig ytterligare en dimension till sommarens naturupplevelser.”

(Gudrun Winfridsson i *Utblick Folkhälsa*, 3-2004)

Hur gick det?

Gotska Sandön juni

Försommarresan till Gotska Sandön onsdag 4 – söndag 9 juni samlade åtta resenärer varav två första-gångsbesökare. Båda resorna var rätt gungiga.

Programmet innehöll som vanligt flera vandringar, närmare bestämt följande:

Onsdag e.m. de närmaste omgivningarna med Gottbergs Lada, Kapellet, flyttblocket Elefanten varifrån vi fortsatte genom terrängen till Västra sidan.

Thorsdag ner längs Västra Sidan till Gamla Gården där vi fick guidning i Skoghuggarbaracken och vid Madam Söderlunds stuga. Några av oss gick sedan till Kyrkogården och sedan hem genom skogen. På kvällen var det fyrvisning.

Fredag runt Ön, drygt 25 km, med titt på Tomtebo, Säludden och järnvägsrälsen vid Arnagrop innan vi gick ut till stranden som vi följde till Kyrkudden.

Sedan inne på land till Ryska Kanonerna. Vi var inne i byggnaden vid Tärnudden innan vi gick upp på Höga Land och via Nymans, Bourgströms och Gamla Gården återvände till Lägerplatsen.

Lördag till Sjipkapaset, öns högsta punkt och Ryssdalen, tillbaka via Gumskullen.

Söndag var det som vanligt ingen organiserad gemensam tur.

Under dagarna såg vi både kungsörn (jagad av kråkor) och havsörn (jagad av tärnor). När vi var vid Säludden räknade vi till 32 sälar, de flesta på stenarna.

De flesta, men inte alla, fältsipporna var överblommade, och vidare såg vi både svärdsyssla, rödsyssla (sammantaget mer än 100 st varav drygt 60 nära Tärnudden) och ett par hybridsysslor (uppe på Höga Land). Vi såg förstås många andra djur och växter också men de nämnda är de mest spännande.

Erik Elvers

Svärdsysslaor

Foto: Lars-Olov Wallin

Sälskådning

Foto: Ingegerd Telestam

Vägbindar

Foto: Birgitta Dominus

Utkik mot Säludden.

Foto:

Lars-Olov Wallin

Utflykten till Sigtuna

Vi var sex medlemmar som möttes vid Sigtuna bussstation en fin sommardag i augusti. Vi gick sakta genom stan och tittade på bl.a. rådhuset på vägen mot Sigtunastiftelsen. Rådhuset var stängt, men det finns en utställning om dess historia utanför. Till slut kom vi fram till Sigtunastiftelsen och utställningen med foton tagna av Dag Hammarskjöld. Det är bara femton fotografier, så jag tycker inte att det skulle vara värt att åka till Sigtuna bara för den, om det inte var för att vi tittade på den tillsammans och pratade om bilderna, och också hade en anledning att besöka Rosengårdssalen och Olaus Petrikapellet på Sigtunastiftelsen. Det blev en heldag i Sigtuna med besök på museet och i Mariakyrkan också.

Nina Bohigas

Runstensborstningen

Nio personer deltog i borstningen / omvårdnaden av "FNSiN:s runsten" i Karlbergs Slottspark.

Efter tillsynen av den och några ord om bl a runor och diftonger vidtog den sedvanliga picknicken, p g a blåsigt väder inte vid Karlbergskanalen utan uppe vid stenen, med livligt samspråk under ca en timma.

Erik Elvers

Program

PROMENAD GENOM FRILUFTSLIVETS HISTORIA - FÖREDRAG TILL FOTS

Söndag den 22 september, klockan 13 – ca 16

Samling vid T-korset Bobergsgatan och Norra Fiskartorpsvägen. Om du tar någon av bussarna nr 6, 54 eller 75, så gå av vid hpl Jaktgatan, och gå sedan Bobergsgatan i riktning mot innerstan så kommer du snart till Norra Fiskartorpsvägen.

Peter Schantz, professor vid Gymnastik- och Idrotts-högskolan (GIH), kommer att hålla föredrag för oss i det fria, medan vi vandrar 3-4 kilometer i delvis obanad terräng över Norra Djurgården. Han ska berätta och göra oss uppmärksamma på hur landskapet har förändrats genom tiderna och hur friluftslivet har satt både materiella och immateriella spår..

Vi går bl.a. förbi Fiskartorpet och avslutar vid samma hållplats där vi startade.

På vägen gör vi en rast.

Klädsel för skogsvandring. Medtag egen mat och dryck.

Deltagaravgift 50 kronor.

Av praktiska skäl måste antalet deltagare begränsas.

Föranmälan till Anders Schærström, 070 693 9128.; anders.schaerstrom@telia.com

Samarrangemang med

VANDRING I JÄRVAOMRÅDET

Lördag 12 oktober

Samling vid Norrvikens Station kl. 9.30

Kort, ca 8km, och lättgången vandring med slutmål Akalla. Vi tar en rast vid lämpligt tillfälle, ta gärna med fika/matsäck.

Kläder efter väder. Ingen föranmälan.

Vid frågor kontakta Mikael Johansson, swoosh695@gmail.com

VANDRING BOGESUND - LADVIK

Söndag 17 nov kl 11.20

Vi ses vid hållplatsen för buss 670 Danderyds Sjukhus läge F (t-bana 14 från T-Centralen 11.03 anländer 11.16), tar den bussen kl 11.23 till Kulla vägskäl (ankomst 11.42) varifrån vi fortsätter med buss 681 kl 11.44 och kommer till Bogesunds Gård kl 11.54.

Därifrån går vi 10 à 15 km till Ladviks busshpl varifrån vi åker tillbaka till Danderyd, bussen från Vaxholm går var 20:e minut. Det finns en möjlighet att bryta efter 5 km vid Ellsboda men buss därifrån går först 14.30.

Vi följer några av de många vandringslederna på Bogesundslandet. Lunch ute efter ca 1 km, sannolikt även te/kaffepaus på e.m.

Anmälan till Erik Elvers senast torsdag 14 nov, e-mäle erik.elvers@gmail.com eller sms 073 852 63 99.

Obs: vandrigen ställs in om det är färre än 3 anmälda när anmälantiden går ut, liksom om vädret verkar bli helraspigt. Meddela därför e-adress o/e mobilnr.

ANDHÄMTNING I ADVENT

Fredag den 6 december klockan 18

Föreningslokalen, Fatburs Kvarngata 14.

För att komma in ring till Föreningslokalen från porttelefonen. Du kan även ringa till Soili tel. 072 992 16 69.

Det är 6 december, Finlands självständighetsdag och i år även dagen för vår traditionella ”andhämtning i advent” och årets sista programpunkt.

Det vankas glögg, smörgås, julig dryck, risgrynsgröt, kaffe med pepparkakor och nybakta (ja!) lussekatter, frukt och julgodis. Dagen till ära kan vi också ha något finskt att bjuda på.

Högläsning av julberättelser och, naturligtvis, om julen i Mumindalen.

Kostnad: 100 kr.

Föranmälan nödvändig, senast den 3 december till Anders Schærström, tel/sms 070 693 91 28; eller e-post: anders.schaerstrom@telia.com

Välkomna!

NOS tipsar

Seminarium

Barbro och Sune Örtendahls fond anordnar ett seminarium med fyra föredrag. Seminariet ingår i Föreningen Nordens ”Isländska kulturdagar” 2024 och genomförs i samarbete med Röhsska museet.

Tid: lördag 12 oktober 2024, 12.30 - 16.15

Plats: Röhsska museet, Vasagatan 39, 411 37 Göteborg Föredragen hålls på svenska och engelska. Ett begränsat antal platser finns.

Förboka din plats via

pedagog.designmuseum@kultur.goteborg.se,
tel. 031 -368 31 50 eller hämta biljett i receptionen från kl. 11 samma dag (i mån av plats).

<https://ortendahlsfond.se/verksamhet/241-det-medeltida-island-i-varlden>

NOS-läsare!

Under sina drygt femtio år har föreningen aldrig saknat idéer till programpunkter. Förslag är alltid välkomna. Kontakta närmaste styrelseledamot! (Se sidan 2)

Programpunkter kan tillkomma eller ändras. I så fall kommer besked att gå ut med e-post till all medlemmar som vi har e-postadresser till. Föranmälan är ett bra sätt att försäkra sig om att få vetskap om eventuella ändringar eller kompletterande upplysningar.

Gammalsvenskby i frontzonen förr och nu

Tisdag den 15 oktober klockan 18.00
på Armémuseum

Gammalsvenskby i Ukraina grundades av svenskar 1782. Banden är än idag starka mellan byn och Sverige. Invånarna har drabbats hårt av Rysslands invasionskrig. Sofia Hoas och Jörgen Hedman från föreningen Gammalsvenskbyborna berättar om bybornas dramatiska historia och om nuläget.

Boka biljett via Tickster:

<https://www.tickster.com/se/sv/events/cyer6n7jlxnthu3/2024-10-15/foredrag-gammalsvenskby-i-frontzonen-forr-och-nu>

Sofia Hoas:

”... Gammalsvenskby är mitt andra hem. Mina farföräldrar flydde Stalin 1929 och hamnade på Gotland. Jag har varit där privat men också i olika projekt 20 gånger. Och sedan 2022 har jag ständig kontakt med mina vänner i byn och rapporterar från byn och driver genom föreningen Svenskebyborna en insamling. Vi bedriver ett omfattande nödhjälpsarbete, där vi tillsammans med byborna försöker få dem att överleva den kris Rysslands invasion av Ukraina innebär för Svenskebyn och dess befolkning. Vi jobbar med att bygga framtidstro.”

Passa gärna på att se utställningen Korsvägar Sverige-Ukraina genom 1000 år före föredraget. Biljetten till föredraget gäller som entré.

Avsändare: Föreningen Natur och Samhälle i Norden
c/o Erik Elvers Illerstigen 28, 170 71 SOLNA

